

DOROTA DZIEWANOWSKA

Błędy intonacyjne uczniów klasy V
i sposoby ich przewycięzania
(na materiale nauczania eksperymentalnego)

W niniejszym artykule pragniemy zaprezentować wyniki obserwacji i badań przeprowadzonych w toku eksperymentu dydaktycznego, rozpoczętego w roku szkolnym 1984/85 w Szkole-Laboratorium WSP w Krakowie i kontynuowanego w latach 1986–1990 początkowo w 20 klasach, potem w 60, a następnie w dalszych 60 klasach szkół podstawowych. Ogólne założenia i przebieg tego eksperymentu przedstawiliśmy pokrótce we wstępnej części artykułu pt. *Możliwości uczniów polskich w zakresie opanowania artykulacji rosyjskiej*, zamieszczonego w niniejszym zeszycie.

W kursie intonacyjnym, stanowiącym II etap nauczania języka rosyjskiego metodą reproduktywno-kreatywną w klasie V, głównym zadaniem uczniów jest opanowanie sześciu podstawowych konstrukcji intonacyjnych (IK-1, IK-2, IK-2a, IK-3, IK-4, IK-5) oraz umiejętności stosowania ich w mowie. Uczniowie opanują intonację rosyjską na podstawie kognitywnej, w drodze świadomej imitacji. Oznacza to, iż zapoznają się oni z elementarną wiedzą lingwistyczną z zakresu intonacji, a następnie wykonują odpowiednie ćwiczenia intonacyjne, naśladowując nauczyciela lub wzorcowe nagranie.

Kurs intonacyjny obejmuje 16 jednostek lekcyjnych i jest realizowany w oparciu o paragrafy 15 – 21 podręcznika eksperymentalnego¹.

W niniejszym artykule pragniemy omówić dwie kategorie błędów intonacyjnych. W pierwszej kolejności zajmiemy się błędami popełnianymi przez uczniów w czasie opanowywania konstrukcji intonacyjnych. Nie były to błędy sensu stricto, ale raczej trudności związane z przyswajaniem materiału. W dalszej kolejności omówimy błędy, popełniane przez uczniów po zakończeniu kursu intonacyjnego. Mimo że były one popełniane sporadycznie, niemniej jednak zasługują na omówienie.

Przystąpmy do omówienia pierwszej kategorii błędów. Wprowadzaniu poszczególnych konstrukcji towarzyszyło pojawianie się błędów intonacyjnych,

w których źródła należy w głównej mierze upatrywać w silnej interferencji intonacji języka polskiego.

Podczas wprowadzania pierwszej konstrukcji intonacyjnej (IK-1) pod wpływem interferencji języka polskiego występowała wyraźna tendencja do podwyższania tonu w części poakcentowej zdania. Zjawisko to nasilało się w zdaniach, w których centrum intonacyjne znajdowało się w środkowej lub nagłosowej części konstrukcji intonacyjnej, a jej część poakcentowa była rozbudowana. Ponadto zaobserwowano tendencję do zbyt słabego obniżania melodii w centrum intonacyjnym, w rezultacie czego różnica w wysokości tonu części poakcentowej i przedakcentowej była minimalna; w efekcie przebieg linii melodycznej stawał się monotony.

Podane wyżej nieprawidłowe zjawiska modulacji głosu korygowano, umyślnie uczniom istotę błędu, a następnie prezentując wzorcowe brzmienie danego wypowiedzenia. Równocześnie polecano uczniom nakreślić ruchem ręki przebieg linii melodycznej słyszanego zdania, a następnie powtórzyć tę czynność podczas próby odtwarzania prawidłowej intonacji, przy czym imitacja wzorca odbywała się indywidualnie i chóralnie.

Uczniowie mieli także wyraźne kłopoty z odczytaniem kilku następujących po sobie zdań, w których centrum intonacyjne umieszczone było w wygłosowej, środkowej i nagłosowej części zdania. (Np. Это наш дом. Это наш дом. Это наш дом). Wówczas polecano uczniom podczas czytania zdań skinąć lekko głową. Każde pochylenie głowy odbywało się równocześnie z odczytywaniem sylaby akcentowanej stanowiącej centrum intonacyjne.

Podczas realizacji ćwiczeń, zawierających serię zdań z centrum intonacyjnym umieszczonym w różnych pozycjach, należało baczyć, aby uczniowie wyróżniali miejsce akcentu zdaniowego za pomocą właściwej modulacji głosu, a nie natężenia siły głosu.

Na prawidłowe odtworzenie intonacji zdań, w których centrum znajdowało się w różnym położeniu, pozytywnie wpływało uświadomienie uczniom sensu każdego wypowiedzenia. Na przykład prezentując zdanie Вера читает книгу wyjaśniano uczniom, że w wypowiedzeniu tym chcemy podkreślić, *co* czyta Wiera (książkę, a nie gazetę czy też list), natomiast w zdaniu Вера читает книгу ważne jest to, że dziewczynka *czyta* książkę, a nie na przykład ogląda ją lub kładzie na stół, zaś w zdaniu Бѣра читает книгу – istotne jest, *кто* czyta książkę (Wiera, a nie jej brat lub siostra).

Czytając zdania nieco dłuższe lub zawierające wyrazy trudne pod względem artykulacyjnym, uczniowie robili pauzy, wykorzystując je na dokonanie analizy wzrokowej następnego wyrazu. Wprowadzenie do odczytywanego zdania pauzy międzywyrazowej było połączone z zawieszeniem tonu lub lekkim jego wzniesieniem, co oczywiście prowadziło do zniekształcenia linii melodycznej. Należy jednak stwierdzić, że zjawisko to nosiło charakter jednostkowy i występowało

u uczniów, którzy na I etapie nauki (w kursie alfabetyczno-artykulacyjnym) słabiej opanowali technikę płynnego czytania.

Owe uchybienia nie były trudne do skorygowania. Działanie nauczyciela ograniczało się do polecenia uczniom, aby kilkakrotnie odczytali dany wyraz w prawidłowym brzmieniu, a następnie przećwiczyli czytanie zdania w całości.

Podobnie jak przy wprowadzaniu IK-1, podczas czytania zdań z IK-2, zawierających rozbudowaną część poakcentową, uczniowie mieli trudności z utrzymaniem melodii na tonie niższym od średniego, a niejednokrotnie znacznie wznosili ton. Natomiast w zdaniach z centrum intonacyjnym umieszczonym w wygłosie, w których nie występowała część poakcentowa, u uczniów pojawiały się wyraźne trudności z obniżeniem tonu. Najczęściej spadek linii melodycznej był minimalny i dawał niepożądany efekt monotonu. Korygowanie tego rodzaju błędów intonacyjnych przebiegało w analogiczny sposób do podanego podczas omawiania pierwszej konstrukcji intonacyjnej.

W paragrafie 16 podręcznika eksperymentalnego, nastawionym na wprowadzenie IK-2, obok wdrażających ćwiczeń intonacyjnych zamieszczono utrwalające ćwiczenia intonacyjne o charakterze dialogowym. Podczas czytania dialogów uczniowie wyraźnie odczuwali potrzebę zastosowania określonej intonacji, toteż użycie na przemian IK-1 i IK-2 nie sprawiało im większych kłopotów. Należy podkreślić, że odczytując poszczególne repliki dialogowe uczniowie nie mieli trudności z ustaleniem centrum intonacyjnego (co często zdarzało się w trakcie czytania zdań wyizolowanych z kontekstu).

Niepokojącym zjawiskiem było to, że w zdaniach pytających z centrum intonacyjnym w środkowej i nagłosowej części konstrukcji IK-2 uczniowie przesadnie wzmacniali siłę dźwięku w jej akcentowanej części. Nazbyt gwałtowne wzmocnienie przycisku wyrazowego w centrum IK-2 prowadziło do upodobnienia tej konstrukcji do IK-2a. Dopiero ćwiczenia polegające na kontrastywnym zestawianiu obu konstrukcji i uświadamianiu uczniom różnic zarówno w przebiegu linii melodycznej, jak i w intencji wypowiedzi, w których zastosowano IK-2 i IK-2a, umożliwiały przezwyciężenie omawianej wyżej nieprawidłowości.

Obserwacje wykazały, że trudności związane z opanowaniem trzeciej konstrukcji intonacyjnej polegały na nieprawidłowej modulacji głosu na styku części przedakcentowej i akcentowanej. Uczniowie wykazywali tendencję do płynnego wznoszenia tonu w centrum intonacyjnym. W celu wyegzekwowania charakterystycznego interwału między średnim a wyższym od średniego tonem mowy, od którego rozpoczyna się wznoszenie linii melodycznej w części akcentowanej zdania, polecano uczniom oddzielać krótkim oddechem centrum IK-3 od sylaby poprzedzającej je bezpośrednio.

Trudności w wypowiedzianiu części poakcentowej na tonie niższym od średniego zaobserwowano zaledwie u części uczniów. Większość z nich, po opanowaniu konstrukcji intonacyjnej 2a (dzięki której wyraźnie dostrzegli różnicę między

wysokością tonu średniego a niskiego), poprawnie reprodukowała część poakcentową IK-3.

Uświadomienie uczniom faktu, że wybór miejsca centrum IK-3 wywiera decydujący wpływ na sens pytania i determinuje odpowiedź, znacznie usprawnił świadomą imitację percypowanych wzorców. Uczniowie z dużą łatwością wyróżniali miejsce centrum IK-3 w zdaniach pytających i udzielali prawidłowych krótkich odpowiedzi. Ćwiczenia te sprawiały im dużą satysfakcję.

W centrum intonacyjnym IK-4 wznoszenie tonu rozpoczyna się od poziomu tonu niższego niż średni. Charakterystycznym i w zasadzie jedynym błędem intonacyjnym, występującym u uczniów w początkowym stadium ćwiczeń wdrażających, było wznoszenie tonu w części akcentowanej zdania od poziomu średniego. Dla przezwyciężenia tej nieprawidłowości polecano uczniom kreślić w powietrzu ręką przebieg linii melodycznej podczas imitowania zdań wzorcowych.

Przystępując do pierwszych prób reprodukcji IK-5, uczniowie mieli trudności z utrzymaniem tonu w części poakcentowej na poziomie powyżej średniego i obniżali ton nie na ostatnim wyrazie wypowiedzenia, lecz bezpośrednio po centrum intonacyjnym. Jako remedium zalecano uczniom podczas ćwiczenia tej konstrukcji ilustrować modulację głosu ruchem rąk. Wzniesione nad głową ręce uczniowie stopniowo opuszczali na boki, zakreślając łuk. Środek ten okazał się skuteczny i pozwolił wyeliminować błędy podczas odczytywania zdań, w których stosowano na przemian IK-2 i IK-5. Jednocześnie należy podkreślić, że nie zaobserwowano u uczniów trudności z odróżnianiem zdań pytających ze słowami pytającymi, w których należało zastosować IK-2, od zdań wykrzyknikowych, dla których charakterystyczna jest IK-5 (Np. Как он читает? Как он читает!).

Uogólniając dotychczasowe rozważania, należy podkreślić, że poprawne reprodukcje poszczególnych konstrukcji intonacyjnych uzyskiwano w drodze świadomej imitacji.

Zasadniczymi przyczynami zniekształcania linii melodycznej konstrukcji intonacyjnych były:

1. silna interferencja intonacji polskiej,
2. niezrozumienie intencji danego wypowiedzenia.

Korygowanie błędów intonacyjnych polegało na stosowaniu następujących zabiegów:

1. sygnalizacja istoty błędu,
2. podanie wzorca, popartego schematem przebiegu linii melodycznej lub kontekstem,
3. indywidualna i chóralska imitacja wzorca z równoczesnym kreśleniem ruchem ręki schematu linii melodycznej.

Obecnie omówimy drugą kategorię błędów, tzn. takie, które uczniowie popełniali już po zakończeniu kursu intonacyjnego, tj. po opanowaniu wszystkich konstrukcji intonacyjnych. Jak stwierdzono wyżej, błędy te pojawiały się raczej sporadycznie; niemniej jednak zasługują na omówienie. Jak wykazały testy i obser-

wacje, przeprowadzane w miesiąc po zakończeniu kursu intonacyjnego oraz pod koniec roku szkolnego, poziom poprawności intonematycznej uczniów był wysoki. Wskaźnik poprawności w klasie eksperymentalnej, w której nauczanie prowadziła pisząca te słowa, obliczony na podstawie pierwszego testu, polegającego na czytaniu tekstu z cyfrowymi oznaczeniami intonacyjnymi, wyniósł 94,7%, w tym wskaźnik poprawności dla IK-1 – 96,2%, dla IK-2 – 86,4%, dla IK-2a – 100%, dla IK-3 – 89,3%, dla IK-4 – 98,4%, dla IK-5 – 100%. Wskaźnik poprawności, obliczony na podstawie drugiego testu, polegającego na czytaniu tekstu bez oznaczeń intonacyjnych, wyniósł 94,8%, w tym dla IK-1 – 95,6%, dla IK-2 – 98,2%, dla IK-2a – 100%, dla IK-3 – 86,8%, dla IK-4 – 94,9%, dla IK-5 – 95,4%.

Wskaźnik poprawności obliczono ustalając stosunek liczby poprawnych użyć do ilości możliwych użyć konstrukcji intonacyjnych zawartych w teście.

Jak wynika z przytoczonych wyżej obliczeń, ilość błędów, popełnionych przez uczniów klasy eksperymentalnej, wynosiła średnio zaledwie 5% i wahała się w odniesieniu do poszczególnych konstrukcji intonacyjnych od 0% do 13,6%.

Błędy intonematyczne, ujawnione na podstawie testów, podzielić można na trzy grupy:

1. błędy polegające na nieprawidłowym przebiegu linii melodycznej,
2. błędy polegające na nieprawidłowym umiejscowieniu centrum intonacyjnego,
3. błędy polegające na nieprawidłowym wyborze konstrukcji intonacyjnej.

Błędy należące do pierwszej i drugiej grupy ujawniały się zarówno w pierwszym, jak i w drugim teście, zaś błędy drugiej i trzeciej grupy uczniowie popełniali w drugim teście, w którym musieli samodzielnie dokonać wyboru konstrukcji intonacyjnej oraz miejsca centrum intonacyjnego, zgodnie z intencją semantyczną wypowiedzeń, składających się na odczytywany tekst dialogowy.

Jak wykazały testy, zniekształcenia linii melodycznej IK-1 polegały na zbyt słabym obniżaniu tonu w części poakcentowej wypowiedzenia, a także na zniekształcaniu centrum intonacyjnego siłą głosu. Zaobserwowano natomiast zanik tendencji do podnoszenia tonu w poakcentowej części konstrukcji IK-1, która to tendencja wyraźnie przejawiała się w czasie opanowywania przez uczniów tej konstrukcji intonacyjnej.

Na podstawie testów stwierdzono błędy intonematyczne, polegające na podnoszeniu poakcentowej części wypowiedzenia w IK-2. Zaobserwowano także tendencję do zwalniania tempa czytania poakcentowej części IK-2 przy jednoczesnym obniżaniu tonu, co powodowało upodobnienie tej konstrukcji intonacyjnej do przebiegu linii melodycznej, charakterystycznej dla IK-5.

W przebiegu linii melodycznej właściwej dla IK-3 wykryto nieprawidłowości, polegające na nieobniżaniu tonu poniżej tonu średniego w poakcentowej części tej konstrukcji, przy czym należy podkreślić, że błędy tego typu należały do rzadkości na etapie jej wdrażania. Zanikła natomiast tendencja do płynnego wznoszenia tonu w centrum intonacyjnym, występująca w czasie trwania kursu intonacyjnego.

W odniesieniu do IK-4 zaobserwowano u niektórych uczniów zbyt płytkie obniżanie tonu w centrum intonacyjnym, a także zbyt wysokie podnoszenie tonu w części poakcentowej tej konstrukcji.

Druga grupa błędów, ujawnionych na podstawie testów, była związana z nieprawidłowym umiejscowieniem centrum intonacyjnego. Błędy te występowały bardzo rzadko i – rzecz dziwna – częściej w teście z cyfrowymi oznaczeniami konstrukcji intonacyjnych niż w teście wymagającym samodzielnego umiejscowienia centrum intonacyjnego na podstawie sensu zdania. Zjawisko to można wytłumaczyć tym, iż test bez oznaczeń cyfrowych był przeprowadzony później, kiedy uczniowie nabyli większej wprawy w operowaniu konstrukcjami intonacyjnymi. Inne wytłumaczenie tego zjawiska można upatrywać w tym, iż test nr 1 składał się z oddzielnych zdań, zaś test nr 2 polegał na odczytywaniu powiązanych ze sobą replik dialogowych.

Błędy polegające na wyborze niewłaściwej konstrukcji intonacyjnej również należały do rzadkości i dotyczyły wyłącznie stosowania IK-1 w miejsce IK-2a. (Np. *Вова. Здравствуй.* zamiast *Вова! Здравствуй!*). Należy zaznaczyć, że użycie IK-1 w tych zdaniach było dopuszczalne (zastosowanie IK-2a zasygnalizowane przez wykrzyknik miało na celu wyrażenie emocji, więc chodziło tutaj o odmienną funkcję komunikacyjną zdania, nie zaś o jego odcień znaczeniowy). Prawdopodobnie przyczyną nieprawidłowego wyboru intonacji było przeoczenie przez uczniów wykrzyknika.

Przeprowadzone po zakończeniu kursu intonacyjnego testy pozwoliły wyciągnąć wnioski, które wpłynęły na dalszy tok postępowania dydaktycznego w pierwszym roku trwania eksperymentu, a także na jego przebieg w kolejnych latach, kiedy nauczanie eksperymentalne zaczęło obejmować coraz większą liczbę klas, zostały bowiem wykorzystane podczas konferencji szkoleniowych nauczycieli-eksperymentatorów.

Przypisy

¹ D. Dziewanowska, J. Szczęśniak, *Podręcznik eksperymentalny do nauki języka rosyjskiego dla klasy piątej*. Pod red. J. Henzla, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków, 1985; Wydanie II, WSiP, Warszawa 1988.

Интонационные ошибки учащихся 5-го класса и способы их преодоления

В статье рассматриваются типичные интонационные ошибки, допускаемые учащимися 5-го класса восьмилетней школы, обучаемыми репродуктивно-креативным методом. Автор статьи различает:

- 1) ошибки, встречающиеся в ходе интонационного курса, составляющего 2-й этап экспериментального обучения в 5-м классе, и
- 2) ошибки, допускаемые учащимися после окончания интонационного курса, в ходе т. наз. основного курса.

В качестве причин основных интонационных ошибок называются:

- 1) сильная интерференция польской интонационной системы и
- 2) непонимание учащимися интенции данного высказывания.

Автор статьи указывает на способы преодоления выявленных ошибок. В статье отмечается общий высокий уровень интонационной корректности учащихся, обучаемых репродуктивно-креативным методом, и приводятся соответствующие статистические данные, полученные посредством тестирования.